

Aspects of the Halakhic Thought of Rabbi Moses Sofer, The Hatam Sofer (1762-1839)

Elli Fischer, Drisha Institute, February 17, 2021

I. The Prevailing Paradigm

Jewish Legal Writings (edited by Batnitsky and Brafman, 2018)

Moshe Sofer (1762–1839) was the leader of what would become known as Orthodox Judaism in its formative struggles against efforts to reform Jewish practice. Born in Frankfurt am Main, in Germany, he served as the rabbi in several cities in Hungary before assuming the position of rabbi of Pressburg, where he established an important yeshiva as well as a rabbinical dynasty. Called by the name of his collection of responsa, *Hatam Sofer* (Seal of the scribe), his approach to Jewish law is characterized by a **strict conservatism** that is expressed in a statement that would become the motto of his followers: “**The new is forbidden by the Torah!**” Sofer asserts what he claims is the authority of an **unchanged tradition**, which he simultaneously constructs. Indeed, Sofer’s motto itself is based on an **innovative reinterpretation of a classical rabbinic dictum**.¹ Sofer’s **innovative conservatism** is evident in his **leveling of previously acknowledged legal distinctions**, such as between **customs and enactments** and between **rabbinic and biblical laws**, to solidify Jewish law as a **monolithic structure that must be accepted in its entirety**. Indeed, Sofer argues that rabbinically instituted laws possess biblical authority and that contemporary rabbinical courts cannot modify them. Though Sofer viewed such stringency as warranted by the threat of reform, other traditional rabbis were troubled by it, as evidenced by the notes of Zevi Hirsch Chajes, a student of Naḥman Krochmal, in his correspondence with Sofer. On a sociocultural level, Sofer insisted on the maintenance of boundaries between Jews and non-Jews, an idea that would be emphasized by those who followed him.²

The Jew in the Modern World (edited by Mendes-Flohr and Reinhartz, 1995)

Orthodox Judaism. The leading figure in the struggle of traditional rabbis against Reform was the highly esteemed talmudic scholar Moses Sofer (popularly known as Hatam Sofer; see document 4). The opposition to Reform was soon extended to all attempts to integrate the Jews and Judaism into the modern world. To preserve the integrity of their ancient faith, Jews were urged to maintain not only the halakhah

but a distinctive, even segregative style of life. Hatam Sofer spoke of *shalem*, the Hebrew for “whole,” which he presented as an acronym for *shem* (name; one should not use non-Jewish first names), *lashon* (language; one should not learn non-Jewish languages other than for purely instrumental reasons), *malbush* (dress; one should not dress in the current fashion of the gentiles). The great rabbi presented these views most forcefully in his widely read “ethical testament” (see document 4, note

II. Sources of the Prevailing View

The Ethical Will of Hatam Sofer

Beware of changing your name, language, and dress, heaven forbid, and the mnemonic is "Jacob arrived whole (*shalem*)", an acrostic of name, language, dress (*shem, lashon, malbush*).

היזהרו משינוי שם, לשון ומלבוש ישראל חס וחלילה וסימן יבא יעקב שלם, ר"ת שם לשון מלבוש

Kovetz Teshuvot Hatam Sofer §58, to Rabbi Zvi Hirsch Chajes, 12 Adar II, 5597 (1837)

I will respond immediately, to dispel from your pure heart regarding what I wrote in my previous letter that "the new [*hadash*] is forbidden by the Torah." I did not write that *orlah, kil'ayim, or pigul* is not accepted. Rather, only *hadash*, for I have understood from the elders that it is proper to be among the upholders of the Torah. They were cautious about **making openings and seeking leniencies on behalf of the rogues amongst our people**, [openings and leniencies] which they desire. Yet if [such rogues] find a crack the size of a beading needle, they will breach, breach after breach...

There is no practical difference nowadays, and **it is best to elevate the prohibition**. Yet you, sir, rely on the rejected opinion of *Havot Yair*, which states that the entire root is only rabbinic. But **we do not reveal this**, because, due to our sins, in our times **there has been a proliferation of such people who go so far as to say that we are not concerned about the words of the rabbis that God did not command...**

אשיב מיד להוציא מלבו הטהור על מה שכתבתי במכתבי הקודם החדש אסור מן התורה הנה לא כתבתי ערלה וכלאים ופגול לא ירצה, כי אם החדש, כי מזקנים אתבונן שראוי להיות ממקימי התורה, ונזהרו מלפתוח פתח ולהפש קולות לפריצי עמינו, אשר אותם הם מבקשים, ואם ימצאו סדק כמחט של סדקית, יפרצו פרץ על פני פרץ...

ואין נפקותא לדינא בזמן הזה וטוב להעלות האיסור. ומר נ"י נתלה בדיעה דחוויה חות יאיר [סי' קל"ט] שכתב שכל עיקרו אינו רק מדרבנן, ואין מגלין הדבר, כי בעוה"ר רבו אלו בזמנינו עד שיאמרו אין אנו חוששין לדברי רבנן ה' לא צוה

Teshuvot Hatam Sofer, Even Ha-Ezer 37

The rabbis, teachers of the Torah, have been asked by those on high in the governorship, to clarify and explain which illicit sexual relations are forbidden to the Jewish people according to the religion of our holy Torah and which of them do the sages of the time have the power to permit temporarily...

To respond with truth, I will first say that indeed there are some illicit sexual relations that are explicitly in the Torah, and there are some that the Sages forbade as a safeguard and protective fence, but there is no difference between them, because everything is from the Torah...

Regarding all of these illicit sexual relations, whether of biblical or rabbinic provenance, no rabbinical court, at any time or any place, has the power to permit or be lenient whatsoever.

נשאלו נשאלו רבני מורי התורה ממקום גבוה ה"ל שטאטהאלטערייא לברר ולפרש איזה העריות האסורי' לעם ישראל עפ"י דת תורתנו הקדושה ומה מהם יש כח ביד חכמי הזמן להתיר לפי שעה... ולהשיב דברי אמת אומר תחלה האמנם יש מהעריות המפורשי' בתורה ויש אשר אסרו חז"ל מפני סיג וגדר ואין שום חלוק ביניהם כי הכל מן התורה... מכל אלו העריות בין דאורי' ובין דרבנן אין כח לשום ב"ד בשום מקום ובשום זמן להתיר ולהקל כלל וכלל:

III. Complicating Matters...

Teshuvot *Ḥatam Sofer, Yoreh De'ah* 19 (from 1819)

Regarding the alarm your raised about the fact that the innards of improperly slaughtered animals are sold to gentiles...

[The sages] took great pains to justify permissive custom vis-à-vis new grain (*ḥadash!*) before the *omer* – all to justify custom. Nevertheless, a spiritually inclined person (*ba'al nefesh*) may observe this individually. So too with regard to many other matters: One should not be quick to innovate a prohibition, and certainly not a permissive ruling, for Jewish practice is Torah. The rule is: : What is new is forbidden by the Torah in all cases, and the old and aged is better than it.

והנה מה שהרעשת העולם על שמוכרי לבני נח בני מעים של נבלות וטרפות...

כמה טרחו ליישב מנהג היתר בחדש לפני עומר והכל ליישב המנהג ומ"מ בעל נפש יחוש לעצמו וכן מילי טובא אין למחר לחדש איסור ומכ"ש היתר כי מנהג ישראל תורה היא והכלל החדש אסור מן התורה בכל מקום והישן ומיושן משובח ממנו:

Teshuvot *Ḥatam Sofer, Oraḥ Ḥayim* 181 (from 1820)

If the eggs have changed, then the *etrogim* have also changed... so it would behoove us not to frighten Israel with new things that our forefathers never imagined (lit. measured). My word is already spoken: What is new is forbidden by the Torah in all cases.

אם נשתנו הביצים גם האתרוגי נשתנו... וכך יפה לנו שלא להבעית את ישראל בחדשות שלא שערו אבותינו ומלתי כבר אמורה החד"ש אסור מן התורה בכ"מ:

Derashot *Ḥatam Sofer, volume 2, p. 328*

“Know what to respond to a heretic”: And here is the crux of our response to a heretic.... Some things are higher than high...and it is not up to us to be overly clever...[rather,] no innovations should be made, and the intellect does not have access to all things However, when [the heretic] sees us spending all of our time producing novellae...and the more one innovates, the more praiseworthy it is, the heretic will reconsider and say, “Either way, if it is counter to logical syllogism, we have only what is written clearly ...

ודע מה שתשיב לאפיקורס: והנה עיקר תשובתנו לאפיקורס... שיש גבוה מעל גבוה... ואין לנו להתחכם... אין לחדש שום דבר ואין לשכל מבוא לכל הדברים... ואמנם כשרואה [האפיקורס] אותנו מבלים כל ימנו לחדש... וכל המוסיף לחדש הרי זה משובח, יחזור האפיקורס ויאמר: ממה נפשך? אם הוא חוץ מהיקש שכל, אין לנו אלא מה שכתוב בביאור...

IV. Hidden Reasons and Divine Guidance

Derashot, 8 Tevet 5572 (1812), eulogy for Rabbi David Sinzheim

They will begin to expound upon silly legends, saying: “Why is the milk of a non-kosher animal forbidden? Because it causes this or that sickness and blockage according to natural science, for our teacher Moses, peace be upon him, was a great sage. But if so, it is stupid to forbid milk milked by a gentile without a Jew witnessing it.” And so forth, for all *mitzvot*. If only they

ויתחילו לדרוש באגדות של דופי לאמר מאי טעמא נאסר חלב בהמה טמאה? משום שמוליד חולי וטמטום כך וכך על פי חכמת הטבע, וחכם גדול היה משה רבינו עליו השלום. אך אם כן טפשות הוא לאסור חלב שחלבו נכרי ואין ישראל רואהו, וכיוצא באלו בכל המצוות. ולו חכמו

would wise up they would understand that on all these matters there are other reasons, higher than high. Over each matter is appointed benevolent and antagonizing angels. Then they would understand and grasp that every safeguard and decree of the Sages has roots on high. Then they would shut their mouths.

ישכילו כי יש בכל אלו טעמים אחרים גבוהים מעל גבוהים, ועל כל דבר ממונים מלאכים מטיבים ומריעים. ואז יבינו וישכילו כי כל גדרי חז"ל וגזרתם יש להם שרש מלמעלה. אז ישימו מחסום לפיהם.

Teshuvot Hatam Sofer, Yoreh De'ah 154

All the commandments of the Torah cannot be understood without the words of the Talmud and the codes...yet to find interpretations of all of these [words and commandments of the Torah], is impossible, for no man can know its true worth. Even Moses, of blessed memory, did not know it. Therefore, it is impossible without a complete [original] Torah scroll, yet this does not absolve him of his obligation until he acquires books that he and his sons can learn from, understand and gain wisdom, for as regards the Torah scroll itself, we are of limited ability to understand.

כל מצות התורה המה כולם באין מבין מבלי ש"ס ופוסקים... ולמצוא פירושים על כל [מצוות התורה] הוא נמנע, כי לא ידע אנוש ערכה ואפילו משה רבנו עליו השלום לא ידע זה. אם כן אי אפשר מבלי ספר תורה שלם, אלא שעדיין אינו יוצא ידי חובה עד שיקח ספרים שיכול הוא ובניו להגות בהם ולהבין ולהשכיל, דבספר תורה עצמו קצרה דעתו.

Teshuvot Hatam Sofer, Orah Hayim 208, to Rabbi Zvi Hirsch Chajes, 20 Adar II, 5597 (1837)

כי מ"ש הראב"ד בהלכות לולב כבר הופיע ר"הק בבית מדרשינו וכיוצא בזה כמה פעמים...היינו רוח ה' על עוסקי תורה לשמה אשר זוכים לכוון האמת אפילו אם לפי טבע חכמתם ושכלם לא ישיגו ידיה' תושבי' כזו מ"מ הקב"ה בחסדו יהיב חכמה לחכימא לפי שענה... ועד"ז אחז"ל פ"ק דב"ב אע"פי שניטלה הנבוא' מן הנביאי' מחכמי' לא ניטלה לא כמו שהסביר מעלתו שהחכמי' לא ניטלה מהחכמי' לא משמע כן. אלא הנבוא' לא ניטלה מהחכמי' פי' אותו חלק נבוא' שמשגיג ע"ד חכמתו שהעוסק בתורה לשמה זוכה לדברי' הרב' בשכלו וחכמתו אע"פי שאיננו בכח תולדות טבע שכלו רצה ש"ס להוכיח כן ממעשים בכל יום שת"ח משיג לשכליותו של ר"ע דאמר מילתי' מעצמו ואשתכח משמי' דר"ע כוותי' ואנו יודעים שאין שכלו של זה מגיע לעקבות דר"ע... ש"מ שהוא כעין נבואה של חכמה...

הא דלא בשמים היא ושאין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה הוא יסוד ושורש כל התורה כולה דאל"ה אין כאן תורה כלל דהרי כבר הי' לעולמי' בשבת קי"ו ע"ב דאמר ההוא מינא מיומא דא גליתכון מארעכון אתנטלו אוריתא דמשה ואתיהיב אוריתא אחריתי ע"ש ואפשר יעשה אותות ומופתים ע"י תחבולות וכישוף ונבי' הישמעאלים עשה כן ושבתי צבי תר"ו אמר שנתהפכו המצות ונעשו מעשיין לאוין ומלאוין עשיין... ע"כ כללא כייל הקב"ה שאין הנביא רשאי לחדש שום מצוה מהישנות יתבאר ויתפרש משמים כ"א על דעת חכמי ישראל וזהו צורך גדול וממילא אפילו יאמר אלי' בשם ת"ח בארץ ואין אנו יכולים לברר הדבר כמו שהיה...אם נעשה מעשה ע"פי עדותו של אלי' תפוג תורה כל א' יאמר נגלה לי בחלום או אלי' אמר לי בשם פלוני ת"ח שאמר קודם מותו כך וכך ע"כ אין לפסוק הלכה על זה וכיוצא בזה:

V. The Landscape of Old Ashkenaz

Teshuvot Hatam Sofer, Orah Hayim 122

in my humble opinion even if there would be a reason to permit, that would nevertheless only be by means of gathering all or most sages from the lands of Ashkenaz,

נלע"ד אפי' אם יהי' טעם להתיר מ"מ היינו בקבוץ כל או רוב חכמי אנשי מדינת אשכנז אשר הם קבלו עליהם הגזירה מעיקרא והמדינות

which accepted the decree from the outset. These lands are collectively considered as one city for this matter since they are all equal vis-à-vis the acceptance of this prohibition. Just as the small part of a city cannot permit a practice without the consent of the majority of the city, so too one or two provinces cannot issue a permit for themselves.

הללו כולם כעיר א' חשיבי לענין זה כיון ששוים בקבלת האיסור עליהם וכשם שאין מקצת מהעיר יכולי' להתיר מנהג' מבלי הסכמת רוב העיר ה"נ מדינה א' או ב' אינם יכולים להתיר לעצמם

Teshuvot Hatam Sofer, Orah Hayim 159

Our forefathers instituted this practice because of a great need – not from a destructive source, God forbid, but in great sanctity, during the days of the First Crusade and the Pastoreaux etc. Their great sages allowed itinerants to change their clothing and shave their beards so that the enemies would not recognize them, for then the gentiles already shaved their beards...so the custom grew to not grow the beard at all, only a symbolic length, like overnight growth. Only the Torah sages who lived at home grew their beards. But those who fled to Poland before that decree did not enter this category...

אבותינו הנהגו עצמם כן על צד ההכרח הגדול ולא מקור משחת ח"ו אלא בקדושה יתירה והוא בימי גזירת תתנ"ו והרועים וכדומה התירו גדוליהם להמכתת' רגליהם לשנו' מלבוש ולגלח זקנם שלא יכירו האויבים כי אז כבר גלחו הגוים זקניהם... ע"כ נשתרבב המנהג שלא לגדלו כלל רק סימנא בעלמא שזה יגולח ויגדל בקוצר זמן שכן לילה היה ורק אך מופלגי תורה היושבים בביתם הם מגדלים אותו ואותן שלפני גזירה ההיא שברחו לארץ פולין לא באו לכלל זה

Teshuvot Hatam Sofer Ha-Hadashot §10

מה שכתב על ערי פראנקיא [ש] עושים שלא כדון תורה,
חלילה לומר על עם ה' כזאת, דבר זה, כי זה פוגע
בכבוד תורי ורבותי וחזירי, ואבותי הקדושים כוחי נפש,
ואשר המה חיים עודנו, ה' עליהם יחיו, גם כל דבריו
באגדת עירובין^א קובצ על זה, ותל"ת ידם רב להם,
וגדולים וטובים הם וקדושי עליון, ובכתבי הארוך א"י ה
בל"כ אזכיר קצת מזה בל"כ, ויהיה יודע כי ערי פראנקיא
הם כל קהלות אשכנז תחת פרוהא דפירדא, כי שם
עדיין כוהגין מנהג פולין ברוב דבריהם, ולא יכלתי להעיד
על מנהגם בזה, אבל משם ולהלן מגלילות ווערנצארג
ולהלן, משך כהר^א מאינוס וריינוס עד היס הגדול ובכלל,
הם ערי פראנקיא, ובכללם, פראנקפורט, נגנא, ווירמא,
מען, מנהיים וכדומה, ורוב מנהגם על פי רב עמרם גאון
אשר עמדתי על קברו בנגנא^ב, ורבי יואל ורבי אפרים
צב"א, ובעלי התוס' ורש"י ומר"ם מר"צ
[=מרוטנבורג] והרא"ש והטור, ומה אחריו בזה, אך יעיד

בספר נוהג כללן יוסף ובספר יוסף אומן, שמעתי שהוא
ניד אב"ד דק"ק ל"ז [= לאקנאך], שם יתנא מנהגיהם
משונים הרבה מהקמת רמ"א, כי דבריו כאמרו על מנהגי
פולניא, והם לא שינו מנהגם הקדום בשביל זה.

VI. Creative Possibility and Intuition

Spinoza, *A Theologico-Political Treatise*, translated by R. H. Elwes, Section 2, Chapter 7

I may sum up the matter by saying that the method of interpreting Scripture does not widely differ from the method of interpreting nature...For as the interpretation of nature consists in the examination of the history of nature, and therefrom deducing definitions of natural phenomena on certain fixed axioms, so Scriptural interpretation proceeds by the examination of Scripture...

Torat Moshe: Shemot

For, since the Torah is written in the language spoken by God to Moses, it is "like a hammer shattered by a rock" [Jer. 23:29], and each verse can tolerate several different interpretations. One can never really say something according to the manner of *peshat* that cannot also tolerate another interpretation as well.... This is not true of a translation of the Torah to a foreign language; one can only choose a single, straightforward meaning and write it in that language, for the languages of the nations cannot tolerate otherwise.... This being the case, when the Torah was transcribed into Greek, Israel began to taste the flavor of *peshat*, and it was then that heresy began to blossom, and they no longer wished to heed the words of the Sages and their interpretations. This, due to our many sins, remains rampant among us.

כי בהיות התורה כתובה בלשונה שנאמרה מפי הקב"ה למשה רבנו עליו השלום, הרי היא כפטיש יפוצץ סלע וכל פסוק סובל כמה פירושים שונים, וממש אין לומר בו דבר על דרך פשוטו שלא יסבול גם פירוש אחר... מה שאין כן בהעתק התורה ללשון לע"ז אי אפשר כי אם לבחור על פי כוונה פשוטה אחד ולכתבו באותו הלשון, כי אין לשונות העמים סובלים ככה... והיות כן בהעתק התורה יונית אז החלו עם בני ישראל לטעום טעם פשוטו של מקרא ומאז החל האפיקורסות להתנוצץ, ולא אבו שוב שמוע לדברי חז"ל ולפירושיהם, כאשר בעוונותינו הרבים עדיין מרקד בינינו.

Derashot Hatam Sofer, 19b

For with respect to our holy Torah, if we aim to give reasons for the commandments, if so it would be appropriate to copy the words of the Torah in the German language or in other languages, and it would be a small book and comprehensible... and we would never again need to look at it... but if we perceive the Torah as lacking in rationale, as laws given by the King...then we perforce must scrutinize the very letters of the Torah and constantly new meanings from them each day.

הנה כי כן בתורתנו הקדושה, אם באנו לומר טעמים על המצוות אם כן נכון היה להעתיק התורה בלשון אשכנז או לשונות אחרים ויהיה ספר קטן מהכיל... ולא נצטרך עוד לעיין בה לעולם... אך אם נעשה התורה בלא טעם וכחוק שחקק המלך... אזי על כרחנו לעיין באותיות התורה ולהוציא מהם חדשים לבקרים.

Responsa Hatam Sofer 6:85

Casuistry is endless, and anyone can answer his friend's claims, and then the latter will respond to the former's responses out of love of arguing.... Each person will incline his thinking toward what his heart desires. However, if right away, immediately, without any thought, a person finds a response to a misleading rational, it shows us that this is what has always and forever risen up in thought before us, before anyone disputed us, and that I am speaking only the truth as it is. I did not invent false words for the sake of argument. This is similar to the idea of the one who speaks in innocence (*"mesi'ah le-fi tumo"*), which is more credible, because he is not waging war with strategy, but naively...

פלפולים אין להן קץ וכל אדם יכול להשיב על טענת חבירו ויבוא גם זה וישיב על תשובותיו של זה לאהבת הניצוח... כל איש יטה סברתו לאשר לבו חפץ אך אם מיד ולא לתר בלי שום התבוננות אדם מוצא תשובה לסברת המטעה זה מראה לנו שכן עלה במחשבה לפנינו מאז ומעולם טרם נחלק עלינו שום בריה ואיני אומר אלא האמת כאשר הוא ולא בדיתי מלבי דברי שקר לאהבת הניצוח והענין קרוב למסיח לפי תומו אשר נאמן יותר כי לא בתחבולה עשה מלחמתו כ"א לפי תומו...